

AGATA ŁOJEK

ANTROPONIMIA KIELECCZYŹNY I POŁOWY XIX w.

NA PRZYKŁADZIE NAZWISK
MIESZKAŃCÓW PARAFII DALESZYCE
ODNOTOWANYCH W KSIĘGACH METRYKALNYCH
Z LAT 1826-1830

Antroponimia Kielecczyny I połowy XIX wieku

na przykładzie nazwisk mieszkańców parafii Daleszyce
odnotowanych w księgach metrykalnych z lat 1826-1830

AGATA ŁOJEK

Antroponimia Kielecczyny I połowy XIX wieku

na przykładzie nazwisk mieszkańców parafii Daleszyce
odnotowanych w księgach metrykalnych z lat 1826-1830

Kraków

© Copyright by Agata Łojek , 2019

Recenzenci

dr hab. Wanda Decyk-Zięba, prof. UW

dr hab. Stanisław Cygan, prof. UJK

Redakcja

Mirella Hess-Remuszko

Projekt okładki

Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-171-0 [druk]

ISBN 978-83-8138-247-2 [online, PDF]

<https://doi.org/10.12797/9788381382472>

Publikacja sfinansowana przez Urząd Miasta i Gminy w Daleszycach

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:

www.akademicka.pl

Spis treści

Wykaz stosowanych skrótów i oznaczeń	11
Wstęp	17
Rozdział I. Zagadnienia teoretyczno-metodologiczne.....	21
I.1. Zakres i cele pracy.....	21
I.2. Stan badań.....	22
I.3. Podstawa materiałowa i wykorzystane źródła.....	23
I.4. Termin nazwisko w badaniach antroponimicznych	26
I.5. Założenia metodologiczne.....	27
I.5.1. Zasady wyróżniania hasel słownikowych	27
I.5.2. Klasyfikacja etymologiczno-motywacyjna	32
I.5.3. Podział strukturalny	39
I.5.4. Podział socjolingwistyczny.....	46
Rozdział II. Zarys dziejów regionu i parafii.....	51
II.1. Położenie i warunki naturalne Daleszyc	51
II.2. Znaczenie opisu dziejów osady dla badań antroponimicznych.....	53
II.3. Zarys dziejów Daleszyc do XIX wieku	53
II.3.1. Początki osadnictwa – osada przedlokacyjna	53
II.3.1.1. Początki istnienia parafii daleszyckiej	54
II.3.1.2. Daleszyce w XIII-XV wieku	55
II.3.2. Daleszyce w wieku XVI	56
II.3.3. Dzieje miasta od XVII wieku do utraty praw miejskich	59
II.4. Stosunki społeczne i struktura ludności zamieszkującej Daleszyce w XVIII i XIX wieku.....	61
II.5. Obszar dziewiętnastowiecznej parafii Daleszyce.....	66
Rozdział III. Charakterystyka księgi metrykalnej	71
III.1. Charakterystyka materiału źródłowego	71
III.1.1. Księgi metrykalne jako źródło do badań nad antroponimią.....	71
III.1.2. Materiał źródłowy do badań antroponimii parafii Daleszyce	73
III.1.3. Charakterystyka księgi metrykalnej z lat 1826-1830	74
III.1.4. Konwencja wpisów	76

III.1.5. Informacje wyekscerpowane z akt	84
III.1.5.1. Sposoby identyfikacji osób w księdze urodzeń	86
III.2. Charakterystyka grafii księgi metrykalnej.....	90
III.2.1. Wpływ grafii na interpretację dokonywanych w księdze zapisów	90
III.2.2. Główne zjawiska i tendencje w grafii dziewiętnastowiecznej księgi parafialnej.....	91
III.2.3. Zjawiska z pogranicza grafii i fonetyki gwarowej	99
III.2.4. Wnioski wynikające z analizy grafii księgi	100
Rozdział IV. Fonetyczne cechy gwarowe utrwalone w nazwiskach.....	103
IV.1. Nazwiska jako formacje antropomiczne powstałe w określonym czasie i miejscu.....	103
IV.2. Daleszyce na tle podziału dialektalnego	104
IV.3. Znaczenie cech gwarowych dla interpretacji etymologiczno-motywacyjnej nazwisk.....	106
IV.4. Cechy gwarowe odzwierciedlone w antropimach.....	107
IV.4.1. Cechy wokaliczne	107
IV.4.2. Cechy konsonantyczne.....	112
IV.4.3. Inne zjawiska fonetyczne	118
IV.4.4. Wnioski.....	122
IV.5. Cechy gwarowe poświadczony w materiale nieantropimicznym	123
Rozdział V. Klasyfikacja etymologiczno-motywacyjna.....	125
V.1. Nazwiska o jednej motywacji	125
V.1.1. Nazwiska odapelatywne	125
V.1.1.1. Nazwiska równe formalnie apelatywom polskim	125
V.1.1.2. Nazwiska derywowane od apelatywów polskich.....	134
V.1.1.3. Nazwiska równe formalnie apelatywom obcym lub derywowane od nich	137
V.1.1.4. Nazwiska równe formalnie polskim apelatywom gwarowym lub derywowane od nich.....	139
V.1.2. Nazwiska odimienne.....	140
V.1.2.1. Równe formalnie imionom	141
V.1.2.2. Derywowane od imion	144
V.1.3. Nazwiska odmiejscowe równe polskim nazwom miejscowym lub derywowane od nich.....	146
V.1.4. Nazwiska derywowane od nazwisk poświadczonych w materiale badawczym	148
V.1.5. Nazwiska równe etnonimom lub derywowane od nich	150
V.2. Nazwiska o dwóch możliwościach motywacyjnych.....	151

V.2.1. Nazwiska motywowane przez apelatyw polski lub polską nazwę miejscową	151
V.2.2. Nazwiska motywowane przez dwa apelatywy polskie.....	152
V.2.3. Nazwiska motywowane przez apelatyw polski lub nazwisko poświadczony w materiale.....	153
V.2.4. Nazwiska motywowane przez apelatyw polski lub imię.....	153
V.2.5. Nazwiska motywowane przez imię lub polską nazwę miejscową.....	154
V.2.6. Nazwiska motywowane przez imię lub nazwisko poświadczony w materiale badawczym	154
V.2.7. Inne	155
V.3. Nazwiska o trzech możliwościach motywacyjnych	156
V.3.1. Nazwiska motywowane przez apelatyw polski, nazwę miejscową lub nazwisko poświadczony w materiale badawczym	156
V.3.2. Nazwiska motywowane przez trzy apelatywy polskie	157
V.3.3. Nazwiska motywowane przez imię, nazwę miejscową lub nazwisko poświadczony w materiale badawczym.....	157
V.3.4. Nazwiska motywowane przez apelatyw polski, imię lub nazwę miejscową	158
V.3.5. Nazwiska motywowane przez dwa apelatywy polskie lub imię.....	158
V.3.6. Nazwiska motywowane przez dwa apelatywy polskie lub apelatyw gwarowy	158
V.3.7. Nazwiska motywowane przez dwa apelatywy polskie lub nazwę miejscową	159
V.3.8. Inne.....	160
V.4. Nazwiska o czterech możliwościach motywacyjnych	161
V.5. Nazwiska o niejasnej etymologii i motywacji	161
V.6. Frekwencja wyróżnionych typów nazwisk w systemie antroponimicznym parafii Daleszyce w XIX wieku	161
Rozdział VI. Analiza strukturalna nazwisk	171
VI.1. Materiał do analizy strukturalnej nazwisk.....	171
VI.2. Nazwiska derywowane sufiksalnie.....	171
VI.2.1. Nazwiska z sufiksem <i>-ski</i> (i jego rozszerzonymi wariantami <i>-ewski</i> , <i>-owski</i> , <i>-ański</i> , <i>-eński</i> , <i>-iński</i> - <i>ynski</i>) oraz <i>-cki</i> (i jego rozszerzonymi wariantami <i>-acki</i> , <i>-eck</i> , <i>-ickil-ycki</i>)	171
VI.2.1.1. Nazwiska jednomotywacyjne utworzone za pomocą sufiksów <i>-ski</i> , <i>-cki</i> i ich wariantów	174
VI.2.2. Nazwiska z komponentem <i>-c(z)-</i> w części sufiksальной.....	177
VI.2.2.1. Nazwiska jednomotywacyjne utworzone za pomocą sufiksów z komponentem <i>-c(z)-</i> w części sufiksальной.....	178

VI.2.3. Nazwiska z komponentem <i>-k-</i> w części sufiksальной.....	180
VI.2.3.1. Nazwiska z sufiksem <i>-ak</i>	181
VI.2.3.2. Nazwiska z sufiksem <i>-ek</i>	181
VI.2.3.3. Nazwiska z sufiksem <i>-ik/-yk</i>	182
VI.2.3.4. Nazwiska z sufiksem <i>-ka</i>	183
VI.2.3.5. Nazwiska z sufiksem <i>-ko</i>	183
VI.2.3.6. Nazwiska z komponentem <i>-k-</i> – podsumowanie	184
VI.2.4. Nazwiska z komponentami <i>-s-</i> , <i>-ś-</i> , <i>-sz-</i> w części sufiksальной.....	185
VI.2.5. Nazwiska z komponentami <i>-n-</i> , <i>-ń-</i> w części sufiksальной.....	186
VI.2.6. Nazwiska z komponentami <i>-l-</i> , <i>-ł-</i> w części sufiksальной.....	186
VI.2.7. Nazwiska z komponentem <i>-t-</i> w części sufiksальной.....	187
VI.2.8. Nazwiska z komponentem <i>-ch-</i> w części sufiksальной.....	187
VI.2.9. Nazwiska z komponentem <i>-r-</i> w części sufiksальной.....	187
VI.2.10. Nazwiska z komponentem <i>-j-</i> w części sufiksальной.....	187
VI.2.11. Nazwiska z komponentem <i>-w-</i> w części sufiksальной.....	187
VI.2.12. Nazwiska z komponentem <i>-g-</i> w części sufiksальной.....	188
VI.2.13. Nazwiska derywowane sufiksalnie – podsumowanie	188
VI.3. Nazwiska derywowane paradygmatycznie.....	189
VI.4. Nazwiska derywowane wstecznie (dezintegracja tematu).....	189
VI.5. Nazwiska derywowane – podsumowanie	190
VI.6. Produktywność poszczególnych formantów w derywacji różnych typów semantycznych nazwisk	192
VI.7. Wnioski.....	197
Rozdział VII. Analiza socjolingwistyczna nazwisk	199
VII.1. Udział poszczególnych grup społecznych w tworzeniu systemu antroponimicznego Daleszyc	200
VII.2. Nazwiska identyfikujące szlachtę.....	202
VII.3. Nazwiska identyfikujące przedstawicieli sfer wyższych.....	203
VII.4. Nazwiska identyfikujące mieszczan.....	204
VII.5. Nazwiska identyfikujące chłopów.....	206
VII.6. Nazwiska wspólne różnym klasom społecznym.....	208
VII.7. Udział sufiksu <i>-ski</i> (i pochodnych) w tworzeniu nazwisk identyfikujących różne grupy społeczne	208
VII.8. Nazwiska „chłopskie”, „mieszczańskie” i „szlacheckie” – pułapka terminologiczna?	210
Podsumowanie	215

Słownik etymologiczno-motywacyjny nazwisk mieszkańców parafii	
Daleszyce w latach 1826-1830	221
Zasady opracowania słownika.....	221
Słownik.....	224
Wykaz ilustracji	277
Wykaz map	278
Wykaz tabel	279
Wykaz wykresów	280
Literatura	283
Źródła.....	283
Słowniki.....	283
Opracowania.....	284
Strony internetowe.....	287
Summary	289

Wykaz stosowanych skrótów i oznaczeń

- AŁ** – Agata Łojek (proponowana przeze mnie motywacja)
- ap.** – apelatyw
- APD** – Archiwum Parafialne w Daleszycach
- augm.** – augmentativum
- (ch)** – nazwisko identyfikujące przedstawicieli warstwy chłopskiej
- cz.** – część
- czes.** – czeski
- (D)** – nazwisko derywowane
- daw.** – dawniej/dawne
- dem.** – deminutivum
- etn.** – etnonim
- (f)** – nazwisko rekonstruowane na podstawie formacji feminatywnej
- germ.** – germański
- gm.** – gmina
- grec.** – grecki
- gw.** – gwarowy
- hebr.** – hebrajski
- im.** – imię
- KMiSC** – *Księgi metrykalne i stanu cywilnego w archiwach państwowych w Polsce. Informator*, oprac. A. Laszuk, Warszawa 1998.
- KR** – K. Rymut, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. 1-2, Kraków 2001.
- łac.** – łaciński
- (r.m.)** – męski
- M** – możliwa/potencjalna motywacja
- (m)** – nazwisko identyfikujące przedstawicieli warstwy mieszczańskiej
- (r.n.)** – nijaki
- n. herald.** – nazwa heraldyczna/herbowa

- n. m.** – nazwa miejscowa
- nazw.** – nazwisko
- niem.** – niemiecki
- NMP** – *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany*, red. K. Rymut et al., t. 1-14, Kraków 1996-2017.
- ob.** – obcy
- P** – pewna motywacja
- pierw.** – pierwotnie
- PNW** – *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa 1998.
- poch.** – pochodzenie
- pol.** – polski
- por.** – porównaj
- pot.** – potocznie
- pow.** – powiat
- przen.** – przenośnie
- (R)** – nazwisko równe pod względem formalnym podstawie motywującej
- SD** – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958-1969.
- sem.** – semickie
- SEMSNO** – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, red. A. Cieślíkowa, t. 1-6, Kraków 2000-2002.
- SFP** – *Mały słownik francusko-polski, polsko-francuski*, red. G. Migdałska, Warszawa 2006.
- SGKP** – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880-1895.
- SGP** – *Słownik gwar polskich*, uł. J. Karłowicz, Warszawa 1900-1911.
- skróc.** – skrócone
- słow.** – słowiańskie
- SNP(I)** – *Wielki słownik niemiecko-polski*, red. J. Piprek, J. Ippoldt, t. 1 – A-K, Warszawa 1984.
- SNP(II)** – *Wielki słownik niemiecko-polski*, red. J. Piprek, J. Ippoldt, t. 2 – L-Z, Warszawa 1984.
- SNWwPU** – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, red. K. Rymut, Kraków 2000-2006.

- SSNO** – *Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki, t. 1-7, Wrocław 1965-1987.
- stp.** – staropolski
- sum.** – sumeryjski
- SW** – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, Wł. Niedźwiedzki, t. 1-8, Warszawa 1900-1927 (*Słownik warszawski*).
- SWP** – *Słownik włosko-polski, polsko-włoski*, red. F. Giannini, Rzym 1946.
- SXVI** – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. R. Mayenowa, F. Pełowski, Wrocław 1966-.
- (sz)** – nazwisko identyfikujące przedstawicieli warstwy szlacheckiej
- śrwniem.** – średnio-wysoko-niemiecki
- UU** – *Unikat Urodzonych w parafii Daleszyce z roku 1826 po 1830*
- (w)** – nazwisko identyfikujące przedstawicieli sfer wyższych
- wł.** – włoski
- woj.** – województwo
- wsł.** – wschodniosłowiański
- WUNM** – *Wykaz urzędowych nazw miejscowości i ich części* (2015)
- zdr.** – zdrobnienie
- złoż.** – złożone
- (r.ż.)** – żeński

Położone w Górach Świętokrzyskich miasteczko Daleszyce ma długą i bogatą historię. Leży ono na starym trakcie komunikacyjnym, w dolinie rzeki Belnianki. Daleszyce były niegdyś osadą książęcą. Za sprawą nadań królewskich stały się wsią biskupów krakowskich. Prawa miejskie otrzymały dzięki staraniom biskupa krakowskiego Filipa Padniewskiego w 1569 roku. Utraciły je jednak wraz z upadkiem powstania styczniowego w 1869 roku, a odzyskały – w 2007 roku.

Monografia, którą oddaję do Państwa rąk, zawiera onomastyczne opracowanie nazwisk mieszkańców parafii Daleszyce z I połowy XIX wieku. Stanowi próbę dotarcia do tego, czego o naszej małej ojczyźnie jeszcze nie powiedziano. Staram się pokazać, jak wiele interesujących informacji może ukrywać się w noszonych przez nas nazwiskach. Nazwy własne (imiona, nazwiska, przydomki, nazwy miejscowe etc.) przechowują w sobie bardzo często historię miejsca, w którym powstawały i z którego pochodzą, mówią o realiach życia naszych przodków, o tym, co było dla nich ważne, są świadectwem języka, jakim się posługiwali.

Mam nadzieję, że stworzona publikacja będzie służyła mieszkańcom gminy jako źródło, które pomoże bliżej poznać miejsce, z którego pochodzą. O historii Daleszyc napisano już wiele. Oddana do Państwa rąk książka pozwala jednak spojrzeć na przeszłość Daleszyc i okolic z nieco innej niż zwykle perspektywy – z perspektywy języka, w którym zanurzona jest cała otaczająca człowieka rzeczywistość.

Serdeczne podziękowania składam wszystkim osobom, dzięki którym powstała i ukazała się niniejsza monografia, zwłaszcza burmistrzowi Daleszyc, panu Dariuszowi Meresińskiemu, który wspiera wszelkie inicjatywy mające na celu promocję naszej gminy oraz jej rozwój kulturalno-naukowy, proboszczowi daleszyckiej parafii, ks. Tadeuszowi Cudzikowi, za udostępnienie ksiąg metrykalnych, z których wyekscerpowałam analizowany materiał językowy, dyrektor Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Daleszycach, pani Alicji Prendocie, za pomoc w dotarciu do potrzebnej literatury. Szczególne podziękowania kieruję do dr Moniki Kresy z Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego za udzielone wsparcie merytoryczne oraz ogromne zaangażowanie w powstawanie wydanej pracy.

Autorka

Wstęp

Chęć poznawania przeszłości od wieków pobudza ludzi do rozmaitych poszukiwań. Bez względu na to, czy są to poszukiwania historyczne, archeologiczne, geograficzne, etnograficzne, filozoficzne czy literackie, mają jeden nadrzędny cel, którym jest zrozumienie rzeczywistości, w jakiej człowiek żyje, poznanie historii tego, co człowieka otacza i co się z nim wiąże. Pytaniom o pochodzenie konkretnych elementów świata najczęściej towarzyszy pytanie o ich znaczenie. A najważniejszym nośnikiem znaczenia są w naszej kulturze słowa, czyli elementy języka, którym się posługujemy. Język jest świadectwem kultury dawnej i współczesnej. To on wchłania w siebie i przechowuje cechy czasów, w jakich się go używa, cechy posługującej się nim społeczności, a także cechy miejsca, w którym funkcjonuje. Badanie języka pozwala zatem dotrzeć do źródła wielu pytań i znaleźć na nie odpowiedź. Poprzez refleksję nad językiem – rozumianym nie tylko jako narzędzie, nie tylko jako nośnik pewnych treści, lecz także jako świadek konkretnych czasów i konkretnej rzeczywistości – możemy w pasjonujący sposób poznawać przeszłość. Szczególnie interesującym pod względem zanurzenia w historii elementem języka są takie jego jednostki, które nie tylko znaczą, lecz także identyfikują. Jednostkami takimi są drugie po imieniu określenia człowieka – nazwiska. Ich charakter jest silnie osadzony w rzeczywistości pozajęzykowej. Wspomniane jednostki antroponimiczne powstawały bowiem w określonym czasie, miejscu i były kreowane przez ludzi należących do określonej społeczności. Badań antroponimicznych nie da się w związku z tym prowadzić w izolacji czy w oderwaniu od takich zagadnień jak historia regionu, z którego pochodzą poddawane analizie nazwiska, język miejscowej społeczności czy stosunki społeczne panujące w badanym czasie na danym obszarze.

Powstanie niniejszej pracy podyktowane jest chęcią takiego właśnie poszukiwania przeszłości w języku utrwalonym w nazwach własnych. Podstawę materiałową opracowania stanowią jednostki antroponimiczne wyekscerpowane z najstarszej znajdującej się do niedawna w miejscowym archiwum parafialnym

księgi metrykalnej z parafii Daleszyce (księgi ochrzczonych), choć nie najstarszej dotyczącej Daleszyc w ogóle (księgi takie znajdują się w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach i rejestrują życie sakramentalne parafian od początku XVII wieku, a dokładnie od 1603 roku). Księga ta obejmuje lata 1826-1830. Z wpisów metrykalnych wyekscerpowano nie tylko imiona i nazwiska pojawiających się w nich osób, lecz także obszerny materiał nieantroponimiczny (np. dane demograficzne dotyczące mieszkańców parafii, tj. wiek, płeć, pochodzenie społeczne, terytorialne etc.). Dane nieonomastyczne posłużyły jako materiał do analizy socjolingwistycznej nazwisk. Okazały się pomocne również przy wyróżnianiu haseł słownikowych (w większości wypadków pozwalały na dość szczegółową identyfikację osób). Posłużyły także do badania grafii księgi i fonetycznych cech gwarowych pojawiających się w materiale źródłowym. W niniejszej pracy zajmuję się wyłącznie analizą nazwisk. Zrezygnowałam z opracowania imion, ponieważ zebrany materiał jest na tyle obszerny, że mógłby stanowić przedmiot osobnej pracy.

Na wybór materiału badawczego miało wpływ kilka czynników. Po pierwsze, Daleszyce są moją rodzinną miejscowością, a badanie tego, co bliskie i dobrze znane, wydaje mi się najbardziej interesujące i wartościowe. Po drugie, dla analizy antroponimicznej niezwykle ważna jest świadomość realiów życia na danym terenie, zwyczajów zamieszkującej go społeczności, znajomość historii miasta i regionu oraz świadomość występowania cech gwarowych w języku miejscowej społeczności. Z tego powodu tak istotne wydaje mi się badanie nazwisk pochodzących z obszaru, z którym jesteśmy w jakiś sposób związani i który dobrze znamy. Po trzecie, wybranie obszaru o wyraźnie wyznaczonych granicach geograficzno-społecznych pozwala na dokładne wyznaczenie pola badań oraz granic poszukiwań antroponimicznych i okołantroponimicznych. Takim obszarem jest w wypadku niniejszej pracy społeczność kilkutysięcznej parafii, na której terenie w XIX wieku egzystowały różne kultury (chrześcijańska i żydowska), narodowości (polska, żydowska i niemiecka) oraz grupy społeczne (zamieszkująca miasto szlachta, daleszyccy mieszczaństwo i chłopcy z okolicznych wsi). Po czwarte, Daleszyce i okoliczne miejscowości to tereny, które nie doczekały się jeszcze żadnych opracowań antroponimicznych. Powstała wprawdzie praca Danuty Kopertowskiej dotycząca nazwisk mieszkańców podkieleckich wsi¹, ale były to te miejscowości, które dziś w większości należą do Kielc jako dzielnice

---

¹ D. Kopertowska, *Nazwy osobowe mieszkańców podkieleckich wsi (1565-1694)*, Wrocław 1988, *Prace Komisji Językoznawstwa Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie*, nr 56.

lub części miasta. Poświęcenie uwagi temu, co niezbadane, jest szczególnym wyzwaniem, dlatego w swojej pracy przeprowadzam nie tylko semantyczną analizę nazwisk, lecz także – w celu możliwie pełnej charakterystyki systemu antropimicznego dziewiętnastowiecznej parafii Daleszyce – analizę strukturalną i socjolingwistyczną.

Praca składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, podsumowania, słownika etymologiczno-motywacyjnego mieszkańców parafii Daleszyce, wykazu pojawiających się w pracy ilustracji, map, tabel i wykresów oraz bibliografii.

Rozdział I zawiera przede wszystkim założenia metodologiczne przyjęte w odniesieniu do każdej klasyfikacji (semantycznej, strukturalnej i socjolingwistycznej). Przedstawiono w nim także cele i zakres przeprowadzanej analizy, stan badań oraz – istotne dla zrozumienia sposobu prezentacji materiału w kolejnych rozdziałach – zasady wyróżniania haseł słownikowych.

Rozdział II przedstawia zarys dziejów regionu kieleckiego oraz samej parafii i miasta Daleszyce do XIX wieku. Wskazano w nim najważniejsze (ze społeczno-kulturowego punktu widzenia) dla osady daty i wydarzenia. Ta część pracy zawiera również krótką charakterystykę struktury ludności parafii i stosunków społecznych na tych terenach w okresie objętym ekscerpcją.

W Rozdziale III zawarto szczegółową charakterystykę księgi metrykalnej jako materiału źródłowego. Poruszono w nim m.in. kwestię konwencji wpisów, sposobów identyfikacji osób w aktach etc. Omówiono także najważniejsze zjawiska i tendencje w grafii księgi stanowiącej podstawę materiałową badań i wskazano na znaczenie, jakie dla badań antropimicznych może mieć analiza grafii rękopisu.

Kolejny rozdział stanowi przegląd fonetycznych cech gwarowych charakterystycznych dla Kielecczyny, znajdujących potwierdzenie w materiale antropimicznym i nieantropimicznym wyekscerpowanym z księgi. Sytuuje też badany obszar na dialektologicznej mapie Polski. Podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, cechy którego z dialektów wywarły największy wpływ na kształtowanie się nazwisk mieszkańców parafii Daleszyce.

Najważniejszą – bo stanowiącą pewną podstawę dla pozostałych – klasyfikację nazwisk, czyli klasyfikację uwzględniającą różne możliwości motywacyjne (etymologiczno-motywacyjną), zaprezentowano w Rozdziale V. Analizie poddano 616 formacji antropimicznych, które podzielono na nazwiska jednomotywacyjne, o dwóch, trzech lub czterech możliwościach motywacyjnych. Wśród nich wyróżniono konkretne typy semantyczne nazwisk, np. nazwiska odapelatywne (równe apelatywom lub derywowane od nich), odapelatywno-

-odmiejscowe, motywowane przez apelatyw, imię lub nazwę miejscową etc. W drugiej części rozdziału zbadano również frekwencję wyróżnionych typów nazwisk w systemie antroponimicznym Daleszyc (z rozróżnieniem na pewną lub potencjalną motywację), co pozwoliło na wysnucie ogólnych wniosków dotyczących całości badanego systemu antroponimicznego, najwyraźniej zarysowujących się w nim tendencji.

Rozdział VI przedstawia podział strukturalny jednostek antroponimicznych z uwzględnieniem różnych typów derywacji (afiksальной, paradygmatycznej i wstecznej). Za podstawę materiałową posłużyło w tej klasyfikacji 409 nazwisk. W rozdziale zbadano również udział poszczególnych płaszczyzn motywujących w tworzeniu nazwisk jednomotywacyjnych reprezentujących różne typy strukturalne. Pozwoliło to m.in. zweryfikować, jaki udział w antroponimii badanych miejscowości miały np. nazwiska modelowe, patronimiczne, o charakterze posesywnym etc. (a zatem takie formacje, które mają wyznaczony konkretny model strukturalny, genetycznie im przypisany, np. sufiks *-ski* jako pierwotnie posesywny). Analiza słowotwórcza umożliwiła także wyznaczenie formantów najbardziej produktywnych w badanym systemie antroponimicznym.

W Rozdziale VII, ostatnim, przeprowadzono analizę socjolingwistyczną poszczególnych grup społecznych, wyróżnionych wśród mieszkańców parafii: szlachty, daleszyckich mieszczan, chłopów z okolicznych wsi oraz grupy tzw. przedstawicieli sfer wyższych. Przyjrzenie się antroponimom pod tym kątem ma za zadanie m.in. zweryfikować stereotypy związane z przynależnością określonego typu nazwisk do konkretnych warstw społecznych. Podstawę badawczą stanowiło w tym wypadku 514 jednostek. Celem podziału społeczno-językowego jest uchwycenie podobieństw i różnic w sposobie identyfikowania różnych klas społecznych, a także udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy w wypadku dziewiętnastowiecznych formacji antroponimicznych można jeszcze mówić o nazwiskach „szlacheckich”, „mieszczańskich” i „chłopskich” i czy pochodzenie społeczne miało wpływ na kształt językowy i źródła leksykalne nazwisk.

Integralną częścią pracy jest *Słownik etymologiczno-motywacyjny nazwisk mieszkańców parafii Daleszyc w latach 1826-1830*, uwzględniający wielomotywowość analizowanych nazwisk. Prezentuje on wszystkie formy nazwisk zarejestrowane w księdze metrykalnej, stanowiącej podstawę materiałową pracy, z uwzględnieniem wariantywności fonetycznej, graficznej i morfologicznej nazwisk.

Summary

The additional anthroponymic descriptions (surnames) of members of the parish of Daleszyce in the Holy Cross Mountains are the subject of reflection in this work. The research encompasses the period between 1826 and 1830. Both the city of Daleszyce and the villages in its vicinity that at that time belonged to the parish have been subject to excerption. The material basis of this text is 616 anthroponymies that served the function of surnames in the nineteenth century. They were excerpted from the parish records (a register containing the names of those who were baptized) using 4,600 entries; they encompass the years from 1826 to 1830. Not only the first and last names of persons who appear in the entries in the register, but also non-anthroponymic information (for example, demographic data concerning the inhabitants of the parish: their age, sex, social and territorial status, etc.) have been excerpted from the parish records.

The overriding objective of this work was to study the anthroponymic system of that area, which includes classifying the collected material from the etymological-motivational, structural, and sociolinguistic perspectives and evaluating the level of development at which the surnames subjected to analysis were in the nineteenth century. Another important aim of this work was to situate anthroponymic units in a specific linguistic (the impact of the language of the region on the structure of surnames) and extralinguistic contexts (the impact of social structures and sociocultural factors on the shaping of an anthroponymic system). This text attempts to answer the question of why certain structural or semantic types of surnames could appear or dominate in the anthroponymic system of Daleszyce as well as what the characteristics of the surnames under study related to the place where they appeared are. Another of my aims in writing this work is to highlight all the types of structural surnames and study the frequency of particular forms of formants in an anthroponymic system under

study; to identify the differences and similarities in the means of identifying all the social groups living in the parish in a given time (peasants, burghers, the social elites, the nobility) and studying the spelling in the parish records (anthroponymic and non-anthroponymic material) and the traits of the dialect that find verification in surnames and in non-onomastic material that are characteristic for a region. Thus, the aim of this work is to provide a holistic description of these individuals, or to subject them to semantic, structural, sociolinguistic, and dialectological analysis.

One particularly important element of this work is the creation of an etymological-motivational dictionary of the surnames of the inhabitants of the parish of Daleszyce in the years 1826-1830, taking into consideration the number and type of possible motivations and variants (phonetic, spelling, morphological) of all formations.

When conducting research related to historical anthroponymy, it is important to choose a region with clearly delineated socio-geographic borders, because this allows us to precisely determine the field of study and the limits of anthroponymic research and that which is closely related to anthroponymy. In the case of this work, such an area of study is the community of a parish consisting of several thousand people in a geographical area where various cultures (Christian and Jewish), ethnic groups (Poles, Jews, and Germans), and social groups (the city's inhabitants included the nobility, Daleszyce burghers, and peasants from nearby villages) coexisted in the nineteenth century.

The work consists of a preface, seven chapters, a conclusion, and an etymological-motivational dictionary of the surnames of the inhabitants of the parish of Daleszyce.

Chapter 1 above all contains the methodological assumptions that were adopted with respect to every kind of classification (semantic, structural, and sociolinguistic). There, the aims and scope of the analysis, state of research, and rules of distinguishing dictionary entries, which is essential for understanding the form of presenting the material in later chapters, are presented.

Chapter 2 contains a historical outline of the Kielce region and the parish and city of Daleszyce up through the nineteenth century. It includes the most important dates and events that are most important from the sociocultural perspective. This part of my study also contains a brief characterization of the structure of the parish's inhabitants and the social relations in this area in the period that has been subjected to excerption.

Chapter 3 contains a detailed characterization of the parish records as source material. It deals with the topic of the convention of entries, the ways of identi-

fying persons in certificates, etc. It also discusses the most important phenomena and tendencies in the spelling in the records that are the material basis for my research and elaborates the significance that an analysis of the spelling of a manuscript can have for anthroponymic research.

The following chapter is an overview of the phonetic traits of the dialect that is characteristic of the Kielce region and is confirmed in the anthroponymic and non-anthroponymic materials that have been excerpted from the parish records. It also situates the area under study within the dialectological map of Poland. I have tried to respond to the question of which dialects had the greatest impact on the evolution of the surnames of the inhabitants of the parish of Daleszyce.

The classification of surnames taking into consideration various motivational (etymological-motivational) possibilities is the most important, because it is a kind of basis for the remaining classifications; it is presented in Chapter 5. I have subjected 616 anthroponymic formations that were divided into unmotivational surnames with two, three, or four motivational possibilities. Among them, I have distinguished between specific semantic types of surnames, such as those formed from common words (equal to the appellative or derived from it); those coming from a common word or a place; those motivated by the appellative, name, place name, etc. In the second part of the chapter, I have also studied the frequency of the distinguished kinds of surnames in the anthroponymic system of Daleszyce (while differentiating between certain or potential motivation), which allowed for the formulation of general conclusions regarding the entirety of the anthroponymic system of the study and the tendencies that are most visible in it.

Chapter 6 presents a structural division between anthroponymic units while taking into consideration various derivations (affixal, paradigmatic, and retrospective). A total of 409 surnames have served as the material basis for this classification. This chapter also studies the share of individual motivational planes in the creation of unmotivational surnames representing various structural types. This allowed for the verification of the share of model, patronymic, possessive, etc. surnames in the anthroponymy (thus, such formations that have a specific structural model that has been genetically assigned to them, such as the suffix *-ski*, which was initially possessive). A derivational analysis also makes it possible to determine the most productive formants in an anthroponymic system.

In the final, seventh chapter, I conduct a sociolinguistic analysis of various social groups, distinguishing between the inhabitants of the parish: the nobility,

the Daleszyce burghers, the peasants from nearby villages, and the representatives of the so-called social elites. Looking at anthroponymies in this regard aims to verify stereotypes regarding the membership of a specific kind of surname to a specific social group. In this case, the basis for research is 514 units. The purpose of dividing sociolinguistic groups is to grasp the similarities and differences in identifying various social classes and responding to the question if we can still speak of “aristocratic,” “burgher,” and “peasant” surnames in the case of nineteenth-century anthroponymic formations and if one’s social origins still had an impact on the linguistic shape and lexical sources of surnames.

An integral part of my work is the *Słownik etymologiczno-motywacyjny nazwisk mieszkańców parafii Daleszyce w latach 1826-1830* (“Etymological and Motivational Dictionary of the Surnames of the Inhabitants of the Parish of Daleszyce in 1826-1830”), which takes into consideration the multi-motivationality of the surnames that have been subjected to analysis. It presents all the forms of surnames that have been recorded in the parish records, which is the basic source for this work, taking into consideration the phonetic, written, and morphological variantivity of surnames.

Keywords: onomastics, anthroponymy, surnames, dialectology, sociolinguistics

Słowa kluczowe: onomastyka, antroponimia, nazwiska, dialektologia, socjolingwistyka

Urząd Miasta i Gminy w Daleszycach
Plac Staszica 9, 26-021 Daleszycy
woj. świętokrzyskie
tel. (41) 317-16-94; fax 317-16-93
www.daleszyce.pl; gmina@daleszyce.pl

Gmina Daleszycy jest położona w centrum województwa świętokrzyskiego i stanowi część aglomeracji kieleckiej. Jest doskonale skomunikowana ze stolicą regionu i sąsiednimi gminami, co wpływa na jej atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną.

Miasto Daleszycy może pochwalić się wielowiekową i burzliwą historią. W 1221 r. pojawiła się pierwsza wzmianka o Daleszycach w kronikach Jana Długosza. Osada za sprawą nadań królewskich stała się wsią biskupów krakowskich. Biskup Iwo Odrowąż wybudował tutaj kościół parafialny pod wezwaniem św. Michała Archanioła. W 1362 r. miejscowość odwiedził król Kazimierz Wielki.

W 1569 r. Daleszycy otrzymały prawa miejskie, które zostały jednak odebrane w 1869 r. za udział mieszkańców w powstaniu styczniowym. W 1926 r. w Daleszycach gościł Marszałek Józef Piłsudski.

W latach 1650-1700 rozwój miasta zahamowały zniszczenia w czasie wojny ze Szwedami. Daleszycy dwukrotnie spłonęły: w 1880 r. wielki pożar strawił prawie wszystkie domostwa, natomiast w 1944 r. hitlerowcy spalili wieś w odwecie za akcje partyzanckie. W 2007 r. Daleszycy odzyskały prawa miejskie.

Długa i bogata przeszłość wpływa na atrakcyjność kulturalną gminy i miasta Daleszycy. Można tutaj zobaczyć wiele zabytkowych budynków, w tym zespół kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Michała Archanioła, kapliczki i drewniane zagrody, a także cały układ urbanistyczny miasta z XVI-XIX w.

Lokalne tradycje są podtrzymywane przez licznie działające Koła Gospodyń Wiejskich i stowarzyszenia. Aktywność w życiu społecznym gminy przejawiają druhowie Ochotniczych Straży Pożarnych, związek kombatancki, drużyny harcerskie i zucho-

we. Sukcesami mogą pochwalić się soliści oraz zespoły wokalne i taneczne, a także nagradzani w kraju i na świecie sportowcy.

Bezcennym atutem okolicy jest bogactwo lasów i nieskażona przyroda. Lasy stanowią ponad połowę powierzchni gminy. Znajdziemy w nich dwustuletnie drzewostany, będące pozostałością pradawnej Puszczy Świętokrzyskiej. Najstarsze jodły, buki i dęby zostały objęte ochroną w rezerwach przyrody wraz z rzadkimi gatunkami zwierząt, m.in. bobrem europejskim. Znaczną część ziemi daleszyckiej zajmuje Cisowsko-Orłowiński Park Krajobrazowy z urozmaiconą rzeźbą terenu, sprzyjającą turystyce pieszej, konnej i rowerowej.

Wyśmienite warunki do wypoczynku turyści znajdują nad jednym z dwóch dostępnych w gminie zbiorników wodnych: w Borkowie i Wojciechowie. Na miłośników białego szaleństwa czeka zimą stok narciarski w Niestachowie. Przez gminę przebiegają żółty i niebieski szlak turystyczny (m.in. Chęciny–Daleszyce–Łagów) oraz ścieżka dydaktyczna (Cisów–Góra Września–Daleszyce), które sprzyjają aktywności fizycznej i prowadzeniu edukacji ekologicznej.

Gospodarka gminy opiera się głównie na przedsiębiorstwach handlowych, produkcyjnych i usługowych, a dominujące branże to transport, kamieniarstwo i branża spożywcza. Dobrze rozwinięta jest baza noclegowa, skupiona w licznych gospodarstwach agroturystycznych, hotelach i ośrodkach wypoczynkowych. Gmina inwestuje w infrastrukturę drogową, wodno-kanalizacyjną oraz w obiekty użyteczności publicznej, które poprawiają warunki życia mieszkańców i zwiększają atrakcyjność inwestycyjną okolicy. Jej dynamiczny rozwój w dużym stopniu warunkuje skuteczne sięganie po środki unijne, które są kierowane na realizację zadań publicznych.

Zachęcam do podziwiania uroków ziemi daleszyckiej oraz docenienia jej walorów inwestycyjnych.

Dariusz Meresiński,
Burmistrz
Miasta i Gminy Daleszyce

Dariusz Meresiński

Opis jest oparty na solidnych podstawach naukowych. (...) Analiza nazwisk jest wieloaspektowa. (...) Wykorzystując dane socjologiczne zawarte w aktach, Autorka stawia pytanie o reprezentatywność społeczną nazwisk. (...) Ze względu na zakreślony obszar badawczy praca dobrze wpisuje się w badania nad dziedzictwem kulturowym regionu. Mimo że Autorka jest osobą poznającą dopiero arkana nauki, cechują ją niezwykła akrybia filologiczna i dobry warsztat naukowy. Publikacja pracy, poza jej walorami poznawczymi, może przyczynić się do rozbudzenia zainteresowań przeszłością Daleszyc i okolic, zaowocować kolejnymi pracami.

dr hab. Wanda Decyk-Zięba, prof. UW

Praca doskonale wpisuje się w zbiór studiów językoznawczych poświęconych polskiej antroponimii historycznej. (...) Dane onomastyczne zawarte w publikacji pozwalają na prześledzenie (...) zmian w zakresie systemu antroponimicznego (...). Zdaniem Autorki daleszycki system antroponimiczny kształtował się pod wpływem czynników kulturowych, socjalnych, dialektalnych i nazwiskotwórczych. (...) Rozprawa Agaty Łojek to niezwykle interesujące studium z zakresu onomastyki Małopolski środkowo-północnej, które poszerza znacznie naszą wiedzę na temat regionalnej tożsamości językowej (...), przyczynia się do pomnożenia dorobku onomastyki polskiej. Stanowi rewelacyjny dokument językowy, głosem do portretu daleszyckiej społeczności w XIX wieku.

dr hab. Stanisław Cygan, prof. UJK